

ALGUNES NOTES SOBRE ELS INICIS DEL CERCLE DE BELLES ARTS DE VALÈNCIA I LA SEUA ACTIVITAT EN EL SEGLE XIX

VICENT M.ª ROIG CONDOMINA
Universitat de València

L'ESTABLIMENT del Cercle de Belles Arts el 1894 va significar la cristal·lització definitiva de la voluntat dels artistes valencians de posseir un centre de reunió, treball, exposició i venda d'obres d'art que trobasen mercat en la pròpia ciutat. En tal sentit, quan la premsa va informar sobre la creació del Cercle, declarava que per fi els artistes valencians havien realitzat la seua constant aspiració de formar un centre on estrènyer les seues relacions d'amistat i companyonia, obtenir solaç i esbargiment en les hores de descans, i com els serviria per a defensar els seus interessos morals i materials.¹

Les gestions per a constituir el Cercle foren prou ràpides. A principis de 1894, un grup d'artistes, entre els quals es trobaven Joaquim Agrassot, Josep Vilar, Germà Gómez i Marian Marín, es posaren en contacte amb la resta dels que havien format part del Centre del carrer de Cabillers² amb la intenció de fundar un cercle de major esfera d'acció. Felicitment, a la primera convocatòria dels iniciadors assistiren més de seixanta artistes, que es posaren incondicionalment de la seua banda per a portar aquest pensament a terme. Sense més demores, es va adquirir un compromís amb el propietari d'una casa al carrer d'Avellanés i de seguida s'hi va instal·lar el nou centre artístic. En febrer quedaven aprovats els estatuts de la societat i s'elegia la primera junta directiva, que va quedar formada de la següent manera:³

President: Lluís Doménech.
Vicepresident 1r: Joaquim Agrassot.
Vicepresident 2n: Josep Viciano.
Secretari: Josep Benavent.
Vicesecretari: Ricard Baroja.
Tresorer: Marian Marín.
Vicetresorer: Joaquim M.ª Belda.
Vocals: Germà Gómez, Ramon Stolz, Manuel Caçador i Josep Garcia Zahonero.

Suplents: Gregori Muñoz Dueñas, Romero Jiménez, Manuel Martínez Aloi i Ramon Ximénez del Rei.

A finals de maig de 1895, en junta general, es verificà la primera renovació de la directiva. Igualment s'anomenaren els individus que havien de responsabilitzar-se de les quatre seccions en què s'havia dividit la societat: d'Exposicions, de Classe, de Revetles i Festes, i d'Excursions. El nou president del Cercle passava a ser Joaquim Agrassot, qui romandria en el càrrec durant quasi tot el temps que restava de segle, fins el juny de 1900, en què es va designar Josep Garcia i Zahonero.

Aquesta segona junta directiva, sota la presidència de Joaquim Agrassot, hauria estat, a més, formada per Josep M.ª Cortina, vicepresident primer; Josep Puig, vicepresident segon; Ramon Ximénez del Rei, vicesecretari; Francesc Orduña, vicetresorer, i Gregori Muñoz Dueñas, bibliotecari. La Secció d'Exposicions s'hauria constituït amb Josep Viciano com a president; Pere Ferrer, vicepresident; Ramon Stolz, secretari, i Rafael Sanchis, vicesecretari. La Secció de Classe hauria tingut com a president Lluís Ramon Ballester; vicepresident, Joan Baptista Agustí; secretari, Lluís Beüt, i vicesecretari, Antoni Agustí. La Secció de Revetles i Festes hauria quedat formada amb Andreu Gonyi com a president; Salvador Abril, vicepresident; Josep Vilar, secretari, i Jesús Casany, vicesecretari. I la Secció d'Excursions s'hauria organitzat amb Frederic Matton, president; Francesc Muñoz Dueñas, vicepresident; Antoni Fillol, secretari, i Salvador Ferrer, vicesecretari.⁴

En maig de 1896 es varen renovar de nou la junta directiva i les de les distintes seccions.⁵ Com a president de la junta directiva continuava Joaquim Agrassot, el vicepresident primer passava a ser Joan Peiró; el vicepresident segon, Josep Vilar; el tresorer, Vicent Moral; el vicetresorer, Francesc Sempere; el secretari, Ramon Ximénez del Rei, i el vicesecretari, Gregori Muñoz

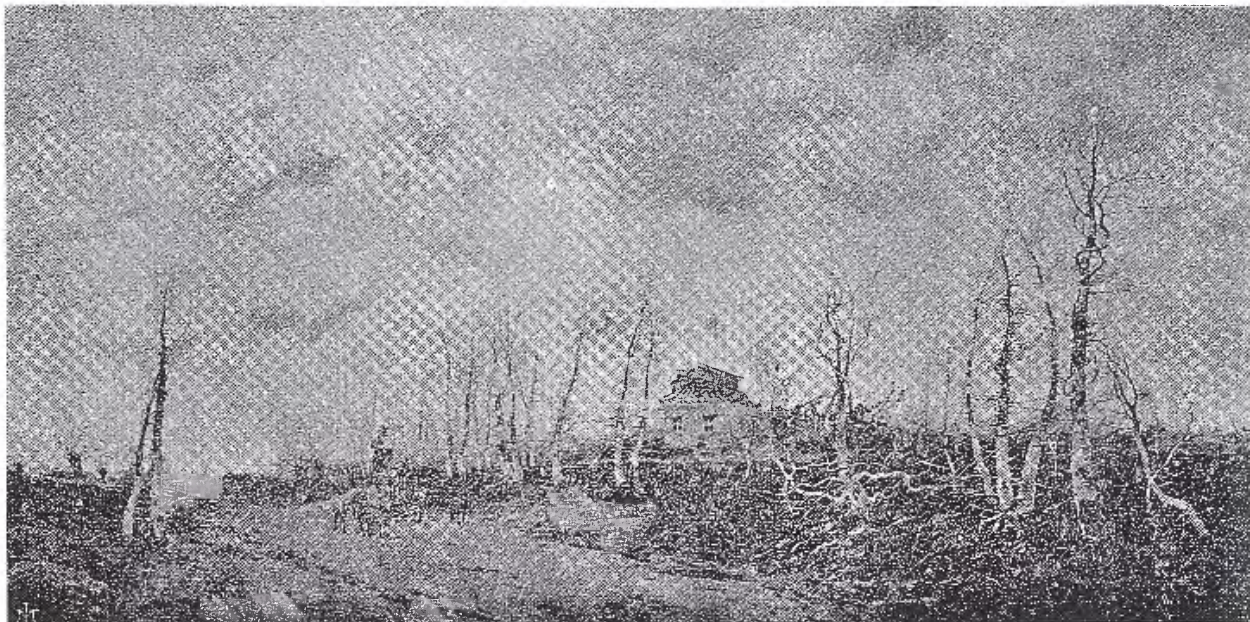
¹ "Círculo de Bellas Artes", *Las Provincias*, 20 març 1894, p. 2.

² El Centre Artístic del carrer de Cabillers o Societat Valenciana de Belles Arts tingué una vida molt curta: es va fundar el 1889 i es va dissoldre el 1891. Un treball nostre sobre la societat, titulat "La Sociedad Valenciana de Bellas Artes o el Centro Artístico de la calle de Cabilleros (1889-1891): el antecedente más inmediato del Círculo de Bellas Artes de Valencia", es troba en premsa.

³ Vegeu *Las Provincias*, 7 gener 1894, p. 2; 3 febrer 1894, p. 2, i 4 febrer 1894, p. 2.

⁴ Cfr. "Círculos y sociedades", *Las Provincias*, 28 maig 1895, p. 2, i "Círculos y sociedades", *Las Provincias*, 1 juny 1895, p. 2.

⁵ "Círculos y sociedades", *Las Provincias*, 22 maig 1896, p. 2.

El amanecer, paisatge de Xavier Juste exhibit en l'exposició permanent del Cercle de Belles Arts a l'estiu de 1894 (de *Las Bellas Artes*, 14 de juliol de 1894).

Dueñas. La Secció de Revetles i Festes quedava constituïda amb Lluís Gasch com a president; Rafael Sanchis Arcís, vicepresident; Ramon Trilles, secretari, i Josep Bellver, vicesecretari. Formaven part de la junta de la Secció d'Exposicions: Salvador Abril, president; Albert Pla, vicepresident; Antoni Fillol, secretari, i Manuel Campos, vicesecretari. Com a responsables de la Secció d'Excursions quedaren designats: Enric Ramon, president; Francesc Muñoz, vicepresident; Jesús Ponce, secretari; Juli Sanjuan, vicesecretari. I per a la Secció de Classe: Ramon Cantos, president; Manuel Lluch, vicepresident; Felip Ballester, secretari, i Pasqual Garcia, vicesecretari.

L'última renovació de la junta directiva i de les seccions del Cercle que es va fer encara dins del segle passat, tingué lloc en juny de 1900.⁶ La presidència de la junta directiva recaigué en Josep Garcia Zahonero; actuà com a vicepresident primer Josep Vilar, i com a vicepresident segon Marian Garcia Mas. Els altres càrrecs de la junta directiva passaven a ser ocupats per Ramon Ximénez del Rei, secretari; Salvador Conejero, vicesecretari; Salvador Benedito, tresorer; Vicent Perleàs, vicetresorer, i Rafael Doménech, bibliotecari. La Secció d'Exposicions quedava constituïda per Manuel Sigüenza, president; Ricard Verde, vicepresident; Francesc Boví, secretari, i Josep Renau, vicesecretari. La Secció de Classe: Juli Peris Brell, president; Marian Molina, vicepresident; Juli Vila, secretari, i Josep Llätzer, vicesecretari. La Secció de Revetles i Festes: Antoni Cubells, president; Ricard Causaràs, vicepresident; Rafael Sanxis Arcís, secretari, i

Rafael López, vicesecretari. I la Secció d'Excursions: Josep Vives, president; Josep Marçal, vicepresident; Josep Soriano i Torrejon, secretari, i Juli Peris Sanchis, vicesecretari.

Pel que fa als socis del Cercle, es dividien en dues classes: artistes i numeraris. Els primers tenien veu i vot en totes les deliberacions i dret a exposar les seues obres i a matricular-se per assistir a la classe d'aquarel·la que s'hi establí. Els socis numeraris tenien els mateixos drets excepte a exposar i a assistir a la classe. Comptava també la societat amb el favor moral i material d'artistes com ara Emili Sala, Joaquim Sorolla i d'altres residents fora de València.⁷

Respecte a la casa social que va ocupar el Cercle durant el segle XIX, va conèixer tres domicilis. A l'estiu de 1895 es va traslladar del carrer d'Avellanes al n.º 3 del de Cadirers, a l'edifici en què havia estat l'antiga fàbrica de ventalls de Mateu, que reunia millors condicions.⁸ I dos anys després passà a instal·lar-se en un nou i espaiós local del carrer de Calatrava, en el número 6.⁹

L'acollida que va rebre el Cercle fou des d'un principi molt favorable. Al mes de la seua fundació comptava ja amb més de tres-cents setenta socis, i en maig n'hi havia inscrits entorn a quatre-cents, es veia com una de les societats més animades de la ciutat i començà a figurar-ne prompte entre les més importants.¹⁰

Una de les prioritats de la societat la va constituir el manteniment d'una classe nocturna d'aquarel·les, en què estaven matriculats uns setanta artistes. Els antecedents d'esta classe es remuntaven a la que feia uns

⁶ "Círculos y Sociedades", *Las Provincias*, 2 juny 1900, p. 2.

⁷ Cfr. "Círculo de Bellas Artes", *Las Provincias*, 20 març 1894, p. 2.

⁸ Cfr. "Círculos y sociedades", *Las Provincias*, 1 setembre 1895, p. 2.

⁹ Cfr. *Las Provincias*, 23 juliol 1897, p. 2.

¹⁰ Cfr. *Las Provincias*, 17 maig 1894, p. 2.

anys havia existit a l'Ateneu i de la qual haurien format part la majoria dels socis fundadors del Cercle.¹¹

L'exposició permanent, que va quedar-hi instal·lada des d'un principi, va ser un dels altres objectius principals de la societat. Els artistes podien exhibir-hi els seus treballs amb regularitat i traure'ls a la venda lliures d'intermediaris. Dita exposició hauria reunit en els seus moments més àlgids al voltant d'un centenar d'obres, encara que no sempre de massa pretensions, les quals periòdicament s'anaven renovant. Els temes que solien dominar, és clar que per trobar més fàcil eixida en el mercat, eren els paisatges i les flors. Amb certs daltabaixos, com el fet que quedara suspesa durant bona part de 1895 per reformes en la casa social,¹² o bé quan la societat va canviar de domicili, l'exposició permanent va ser sempre el mitjà més habitual de què disposaren els artistes socis per a promocionar les seues produccions.¹³ L'exposició, no obstant això, presentava poques sorpreses durant la major part de l'any, però donat el seu caràcter mercantil, s'enfortia de manera oportuna per a les festes de Nadal.¹⁴

Emperò no va ser l'exposició permanent l'únic tipus de mostra artística que s'oferí al Cercle. Així, prenent com a pretext i referència la festivitat de la Mare de Déu dels Desemparats, al mateix temps que es feia homenatge al mes de maig, es va fer costum que en aquelles dates s'organitzara un certamen d'exclusiva temàtica floral, que es va fer extensiu al tema de la dona.

La primera d'estes exposicions es va dur a efecte en la mateixa primavera immediata a la fundació del Cercle. La seua inauguració, en la vesprada del dissabte 12 de maig, animada per la música del sextet del mestre Gonyí, va significar tot un esdeveniment social a la ciutat. Per a l'ocasió, la casa que ocupava el Cercle es decorà amb tota cura: l'entrada apareixia transformada en una glorieta de fullam enllumenada per multitud de fanals, i a un i altre costat s'agrupaven plantes, llenços, antigues cornucòpies i mobles. L'exposició estava ubicada al primer dels salons que hi havia en el Cercle, i restà oberta durant una setmana. Participaren més de setanta artistes, entre ells: Joaquim Agrassot, Joan Peiró, Josep Vilar, Germà Gómez Niederleytner, Antoni Fillol, Lluís Beüt, Pinazo Martínez, Sanchis Tomás, Manuel Benedito, Arnedo, Vicent Borràs Abella, Artur Almar, Ramon Stolz, Enric Saborit, Vicent Vivó, Honorí Romero Orozco, Pere i Salvador Ferrer, Bartomeu Soriano Marco, Samuel Manyà, Lambert Alonso, Prudenci Herreros, Juli Peris Brell, August Fuster, Gessa, Pérez Gil, Enric Navas Escuriet, Josep Mongrell, Mi-

quel de Sousa, Ortiz Gamundi, Alons Calandín i Cabedo Ballester.¹⁵

Els bons resultats d'esta primera exposició determinaren repetir-la l'any següent, el 1895; però ara es va decidir fer extensiu el tema de les flors al de les dones.¹⁶ Com l'esdeveniment requeria, el local del Cercle va ser convenientment decorat per inaugurar la mostra, la qual s'obrí el dia 18 de maig amb una brillant revetla que també va amenitzar el sextet del mestre Gonyí. Respecte a les obres d'aquesta segona exposició, en què participaren uns quaranta artistes, n'hi havia, segons la premsa, algunes de prou notables, i així haurien destacat les que portaren Josep Benlliure, Emili Sala, Ignasi Pinazo, Joaquim Agrassot, Joan Peiró, Gonçal Salvà, Josep Benavent, Salvador Abril, Josep Vilar, Frederic Olària i Marian Barbasan. Tampoc haurien desmerescut els quadres de Lluís Blesa, Sanchis Tomàs, Josep M.ª Cortés, Prudenci Herreros, Marian Garcia Mas, Gregori Muñoz Dueñas, Salvador Cabedo, Ricard Manzanet, Antoni Agustí, Josep M.ª Cabedo, Salvador Ferrer, Josep Mongrell, Alons Calandín, Artur Almar i d'altres. La mostra es completava amb diferents escultures de Marian Benlliure, Lluís Gilabert, Josep Viciano, Francesc Boví, Vicent Pellicer i Ricard Causaràs.¹⁷

Per a la següent festivitat de la Mare de Déu, els socis del Cercle decidiren de celebrar una tercera exposició de flors, que es va inaugurar la nit del dissabte 9 de maig de 1896. A l'acte sols es va permetre l'entrada als socis i familiars, a les autoritats i altres invitats i als representants de la premsa. El pati, així com l'escala i el saló d'actes s'adornaren amb grups de llums, plantes i objectes artístics. Formaven l'exposició nombrosos quadres, entre els quals sobreixien, en primer terme, segons *Las Provincias*, uns *Pensaments* de Joan Peiró, tancats en una artística cornucòpia, i una *Rosa de tè*. Seguien en mèrit a les obres d'est artista, d'acord amb el crític del diari: diverses flors i trossos de cartes, de Zapater, així com altres quadres que signaven Gasch, Beüt, Stolz, Boví, Sanchis Tomás, Sanchis Arcis, Pinazo, Gras, Sousa, Muñoz Dueñas, Cantó i Soriano. Com en l'anterior exposició, hi figuraren també diverses pintures que representaven dones, que encara que el crític opinava que eren inferiors a les de flors de Peiró i els altres companys, igualment considerava que "nada dejaban que desear como acabadas obras de artes", i citava una *Maja* d'Agrassot; una "griseta", una *Xula* i una *Florista* de Lluís Beüt; una *Llauradora* d'Artur Almar; una *Ballarina* de Pérez Gil; una *Dona en un jardí*, de Josep Mongrell; una *Senyoreta en un jardí*, i una pa-

¹¹ Cfr. "Círculos y sociedades", *Las Provincias*, 3 octubre 1895, p. 2; *Las Provincias*, 21 octubre 1895, p. 2; "Círculos y sociedades", *Las Provincias*, 1 octubre 1897, p. 2; "Círculos y sociedades", *Las Provincias*, 12 octubre 1897, p. 2, i "Círculos y Sociedades", *Las Provincias*, 17 setembre 1898, p. 2.

¹² Cfr. "Círculos y sociedades", *Las Provincias*, 6 febrer 1895, p. 2, i "Notas artísticas", *Las Provincias*, 3 abril 1895, p. 2.

¹³ No únicament haurien sigut obres destinades a la venda les exposades pels socis en les instal·lacions del Cercle. Per exemple, l'arquitecte Manuel Cortina va donar a conèixer el juny de 1900 els plànols de la nova casa consistorial que havia realitzat per a la ciutat de Cepta i els d'una habitació per als banquers germans Cerní també en la mateixa ciutat (cfr. "Notas artísticas", *Las Provincias*, 20 juny 1900, p. 2).

¹⁴ Cfr. "Notas artísticas", *Las Provincias*, 27 desembre 1895, p. 2.

¹⁵ Cfr. *Las Provincias*, 9 maig 1894, p. 2, i 12 maig 1894, p. 2. Vegeu també "Círculo de Bellas Artes", *Las Provincias*, 13 maig 1894, p. 3.

¹⁶ Cfr. "Círculos y sociedades", *Las Provincias*, 15 abril 1895, p. 1. *Las Provincias*, 3 maig 1895, p. 2; 10 maig 1895, p. 2, i "Círculos y sociedades", *Las Provincias*, 16 maig 1895, p. 2.

¹⁷ Vegeu "Mujeres y flores. Exposición del Círculo de Bellas-Artes", *Las Provincias*, 18 maig 1895, p. 2, i "Flores y mujeres. La velada de anoche en el Círculo de Bellas Artes", *Las Provincias*, 19 maig 1895, p. 2.

leta xicotiua que contenia el cap d'un vell i d'una jove, la qual titulava *Bons consells*, de Manuel Lluch. Per últim, mencionava el comentarista a l'escultor Vicent Peñalver, qui va presentar una *Damisella*.¹⁸

No ens consta, tanmateix, que s'hi celebrassen exposicions de flors el 1897 ni el 1898, però sí les n'hi hagué el 1899 i 1900.

La de 1899 es va inaugurar el diumenge 21 de maig, i se celebrà per l'ocasió una revetlla exclusiva per als socis i els seus familiars. Figuraren obres de Joaquim Agrassot, Josep Benavent, Lluís Beüt, Lluís Blesa, Josep Brel, Carbonell, Antoni Cubells, Antoni Fillol, Marian Garcia Mas, Lluís Gasch, Herrero, Lleó, Gregori Muñoz Dueñas, Joan Peiró, Pinazo Martínez, Renau, Sanchis Tomàs, Manuel Sigüenza, Bartomeu Soriano, Soriano Torrejón, Sousa, Stolz, Ricard Verde i Vilar. El diari *Las Provincias* va assegurar que era una de les millors exposicions que d'est gènere s'hi havien organitzat, encara que els comentaris que va fer sobre els treballs que s'hi exhibiren foren molt limitats. De Gregori Muñoz Dueñas explicava que n'hi havia un tapís anunci d'estil modernista, l'assumpte del qual estava basat en una *humorada* de Campoamor, i d'Antoni Fillol, un quadre de gènere, que era una "verdadera nota de color" i un altre "de caràcter impressionista". Igualment en destacava el crític uns grups de flors d'Agrassot, Pinazo Martínez, Beüt, Gasch, Peiró i Brel; dos cabets de llauradores, de Blesa; un plat de clavells, de Soriano Torrejón; un tapís de Sousa, i dos busts i una escultura titulada *Idili*, de Lleó.¹⁹

La de 1900 es va pretendre inaugurar el 13 de maig, però es va ajornar fins el 19, probablement per les tensions regnants en la ciutat arran dels incidents del primer de maig.²⁰ Segons una crònica publicada per *Las Provincias*,²¹ entre els quadres destacaven unes roses de te i una *Llauradora*, de Joan Peiró; una xiqueta amb el cap ple de flors, d'Antoni Fillol; un cap de dona, al pastel, i una jove que llegia un diari, de Lluís Beüt; una xicona abocada en una finestra, de Josep Benavent; quatre "paneaux", de flors esbandides i dos paisatges, de Ramon Stolz; quatre "paneaux", de Josep Maria Cortés; alguns clavells, roses i pensaments, de Francesc Boví; una *Lleonesa replegant flors*, de Manuel Sigüenza; una xiqueta i dos ramells de clavells i roses, de Juli Vila; una *Venedora de tests per a flors*, de Marian Garcia; dos paisatges de Josep Vilar; unes roses de Francesc Corell; un plat amb un rostre de dona, d'Almela, i un estudi, un rostre de xicona, de Badenes. Igualment indicava el comentarista que hi havia també alguns treballs de diferents arguments de Lluís Blesa, Bertomeu Carbonell, Miquel de Sousa, Josep Renau, Juli Peris Brell i Joan Baptista Soler.

A més de les exposicions de flors i dones, sota el títol de "Apuntes de verano", va organitzar el Cercle un

curios parell de mostres que tingueren com a objecte ratificar la importància que mereixien les impressions lleugeres i espontànies preses del natural. En estes exposicions sols podien participar els socis numeraris, els treballs dels quals havien de superar un examen previ de la Secció per a ser-hi admesos, i quedaven exclosos tots aquells que s'hagueren exhibit en alguna exposició anterior o en les escaparates dels comerços. Les pintures a l'oli havien d'anar proveïdes de marcs o suplementos; les aquarel·les, pastels, dibuixos i fotografies calia que estigueren a més a més protegides per cristalls, i les escultures havien de portar la corresponent base o pedestal. De les vendes que es realitzaren, percebria el Cercle un deu per cent. No podia retirar-se cap obra mentre l'exposició estiguera oberta al públic, com tampoc reproduir-se cap quadre, dibuix o escultura sense el permís del seu autor.

La primera d'estes exposicions es va inaugurar el 6 de desembre de 1896 i quedà oberta al públic fins el 31 d'aquest mes, de deu del matí a tres de la vesprada, i a la nit fins les huit. L'entrada n'era gratuïta. Per instal·lar la mostra s'habilitaren els dos salons més grans del Cercle, que foren adornats amb grups de plantes i amb els estendards que figuraren en la cavalcada que la societat celebrà durant la darrera Fira de Juliol. Com a gran novetat en la decoració, s'introduïren diversos focus elèctrics, d'arc voltaic, que la feien perfectament visible durant la nit, cosa que es va copsar en l'augment de visitants. Les obres exposades devien ser prou nombroses i algunes d'elles, segons els comentaris de la premsa, també notables. En la secció de dibuix i pintura es veien les importants signatures de Salvador Abril, Agrassot, Almar, Benavent, Boví, Carbonell, Causaràs, Fillol, Leopold Garcia, Garcia Mas, Garcia de la Rosa, Garnelo, Gasch, Constantí Gómez, Herreros, Mongrell, Muñoz Dueñas, Pérez Gil, Peris Brell, Pla i Rubio, Sousa, Stolz, Ventura, Verde, Viciano, Vilar i Zapater. Segons *Las Provincias* mereixien una especial menció els quadres presentats per Agrassot, Constantí Gómez, Juli Peris Brell, Josep Benavent, Josep Vilar, Ramon Stolz, Salvador Abril i Isidor Garnelo, i Josep Viciano i Ricard Causaràs pel que feia a la secció d'escultura. Opinava el diari que l'exposició provava que els nostres artistes no havien perdut el temps durant l'estiu i que els seus estudis havien donat el resultat que es proposaven, i en felicitava els organitzadors.²²

Quasi dos anys després, en novembre de 1898, el Cercle va celebrar una segona exposició sota el mateix títol de "Apuntes de verano", encara que únicament tenim notícia del seu projecte i que hi tindrien cabuda tota classe d'apuntes a l'oli, aquarel·les, dibuixos i també la fotografia de vistes o grups propers a l'índole del certamen.²³

¹⁸ Vegeu "Círculos y sociedades", *Las Provincias*, 5 maig 1896, p. 2; "Círculos y sociedades", *Las Provincias*, 9 maig 1896, p. 2, i "Círculos y sociedades", *Las Provincias*, 10 maig 1896, pp. 1 i 2.

¹⁹ Cfr. "Círculos y sociedades", *Las Provincias*, 20 maig 1899, p. 2; "Círculo de Bellas-Artes. Exposición de flores y apuntes", *Las Provincias*, 22 maig 1899, p. 2.

²⁰ Cfr. "Círculos y sociedades", *Las Provincias*, 1 maig 1900, p. 2, i "Círculos y sociedades", *Las Provincias*, 15 maig 1900, p. 2.

²¹ "Flores y mujeres", *Las Provincias*, 20 maig 1900, p. 2.

²² Vegeu al diari *Las Provincias*: "Círculos y sociedades", 10 novembre 1896, p. 2; "Notas artísticas", 24 novembre 1896, p. 2; "Círculos y sociedades", 2 desembre 1896, p. 2; "Notas artísticas", 5 desembre 1896, p. 2; "Exposición de Bellas-Artes", 7 desembre 1896, p. 2, i "Notas artísticas", *Las Provincias*, 13 desembre 1896, p. 2.

²³ Cfr. "Notas artísticas", *Las Provincias*, 6 setembre 1898, p. 2.

No hi ha dubte que una de les exposicions més entrançables per al públic valencià que va organitzar el Cercle fou una per honrar la memòria i rendir un tribut d'admiració al dissortat Xavier Juste, en maig de 1899, qui havia faltat el mes anterior en el Manicomí provincial. Per a tal fi s'hi va convidar a tots quants posseïen quadres del pintor perquè els hi presentassen, tot i que també s'haurien reunit altres obres del pintor traspassat destinades a la venda per reunir recursos per la família. La inauguració de la mostra va ser el divendres 5 de maig, i estigué oberta al públic des del dia 6 fins el 17. El saló de l'exposició es decorà convenientment amb plantes, un bust en fang del difunt, realitzat per l'escultor Ricard Causaràs, i un medalló en algeps, de prou grandària, també amb el bust de Juste, obra de Lleó, alumne de l'Escola de Belles Arts. Es reuniren més de cent vint quadres de l'artista, de diferents propietaris, admirant-se des de la primera obra de Juste, executada entre els anys 1870 i 1874, fins un retrat al llapis i altres dibuixos fets el gener de 1899. Segons la premsa, entre els quadres més notables haurien figurat tres marines propietat d'Emeteri Alborns; uns paisatges propietat de Joaquim Agrassot, i uns retrats i obres de fantasia executats per l'artista al manicomí. A la vista dels treballs exposats podia observar-se la gradació de l'artista des dels inicis de la seua carrera fins la plenitud del seu estil, i des del moment en què començaren a "desequilibrar-se" les seues facultats fins les seues postimeries.²⁴

La subhasta o rifa d'obres que ocasionalment es feia al Cercle per replegar fons que es destinaven a diferents objectes, va ser una altra manera important de donar a conèixer a un ampli públic els treballs dels artistes, ja que les obres s'exhibien durant uns dies. La primera rifa es va celebrar en març de 1894, al poc d'haver-se inaugurat la societat, i va respondre al noble fi de recaptar recursos per costejar el trasllat des de Madrid del cadàver d'Antoni Cortina, ja que la comissió

d'artistes que havia intervingut en la construcció del panteó que havia de guardar les seues restes —la qual presidia Joan Peiró—, mancava de fons.²⁵ També, per cobrir part de les despeses d'instal·lació del Cercle, sobretot les ocasionades per la sala de treball, en el mes d'abril, la major part dels socis artistes donaren alguna obra perquè fóra venuda en subhasta el dia 28.²⁶ I quan ja acabava aquell any de 1894, el Cercle va decidir celebrar una nova subhasta d'obres artístiques, que en sobrepassaren la trentena, la qual es va perllongar des del dia 15 de desembre fins el 24. En tot moment el local de la societat va estar molt concorregut pels aficionats, qui en feren també moltes adquisicions de bons quadres a preus prou assequibles, entre els quals recordava la premsa els signats per Joaquim Agrassot, Germà Gómez, Josep Vilar, Josep Pinazo Martínez, Lluís Beüt, Miquel de Sousa, Pere Ferrer, i unes escultures de Francesc Benavent, Joan Baptista Rios, Vicent Pellicer i Lluís Gilabert.²⁷

A l'any següent, per les mateixes dates, i a fi de destinar el seu producte a les millores que s'anaven introduint, el Cercle tornà a preparar una nova subhasta d'obres regalades pels socis.²⁸

L'última exposició i subhasta d'obres donades pels socis del Cercle durant el segle XIX de què tenim constància, va tindre com a objectiu el de coadjuvar en la suscripció estatal que es realitzà en 1898 per contribuir a les necessitats de la guerra de Cuba.²⁹ El total d'obres per a la licitació, que es verificà del 27 al 30 de juny, fou de 39, d'altres tants artistes. Els preus més elevats els assoliren els quadres de Joaquim Agrassot, per 293 pessetes; Gonçal Salvà, per 261; Josep Mongrell, per 212; Manuel Sigüenza, per 176; Lluís Beüt, per 137; Josep Vilar, per 133; Josep Benavent, per 132; Lluís Gasch, per 125; Artur Almar, per 107, i Antoni Fillol, per 100. La subhasta fou un absolut èxit i s'hi va recaptar un total de 2.667 pessetes.³⁰

Les festes de la Fira de Juliol foren motiu més que

²⁴ Cfr. "Crònica mortuoria", *Las Provincias*, 16 abril 1899, p. 2; "Notas artísticas", *Las Provincias*, 3 maig 1899, p. 2; "Círculos y sociedades", *Las Provincias*, 16 maig 1899, p. 2, i "Notas artísticas", *Las Provincias*, 6 maig 1899, p. 1. Vegeu també "Javier Juste", *Las Provincias*, 15 abril 1899, p. 2.

²⁵ Cfr. *Las Provincias*, 12 febrer 1894, p. 1.

²⁶ Cfr. *Las Provincias*, 24 abril 1894, p. 2, i 26 abril 1894, p. 2.

La vespra de la subhasta, el divendres 27 d'abril de 1894, el Cercle de Belles Arts va celebrar una íntima revetlla literària musical, restringida als socis. En una petita crònica que *Las Provincias* (29 abril 1894, p. 2) va publicar sobre la primera jornada de la subhasta, s'informava que a l'acte havia assistit una nombrosa concurrència. La sala de treball estava gairebé al ple i s'hi vengueren moltes obres, algunes de Germà Gómez, Ignasi Pinazo, Vicent Vivó, Salvador Abril, Josep Viciano, Francesc Pallàs, Josep Nicolau Huguet i Francesc Bovi.

²⁷ Cfr. *Las Provincias*, 5 desembre 1894, p. 2; "Círculos y sociedades", *Las Provincias*, 7 desembre 1894, p. 2; "Círculos y sociedades", *Las Provincias*, 11 desembre 1894, p. 2; "Círculos y sociedades", *Las Provincias*, 12 desembre 1894, p. 2; "Círculos y sociedades", *Las Provincias*, 16 desembre 1894, p. 2; "Círculos y sociedades", *Las Provincias*, 18 desembre 1894, p. 2; "Círculos y sociedades", *Las Provincias*, 20 desembre 1894, p. 2; *Las Provincias*, 24 desembre 1894, p. 1, i "Círculos y sociedades", *Las Provincias*, 25 desembre 1894, p. 2.

²⁸ També per aquella ocasió els treballs donats pels artistes estigueren de manifest en la casa social del Cercle fins el mateix dia de la subhasta, que s'inicià el 19 de desembre. Totes les obres es tragueren al preu de tres pessetes i s'en vengueren moltes, algunes a bons preus, en especial les dels artistes més reputats, que es disputaren afanyosament (cfr. *Las Provincias*, 2 desembre 1895, p. 2; "Círculos y sociedades", *Las Provincias*, 19 desembre 1895, p. 2; "Notas artísticas", *Las Provincias*, 20 desembre 1895, p. 2, i "Notas artísticas", *Las Provincias*, 21 desembre 1895, p. 2).

²⁹ Part de la relació dels quadres que se subhastaren va ser publicada per la premsa (Espinilla, "Pintores valencianos", *Las Provincias*, 1 juny 1898, p. 2): Joaquim Agrassot, un *Cap d'espanyola*. Lluís Beüt, un *Cap de xula*. Josep Soriano Torrejón, un *Cap d'àrab*. Albert Pla i Rubio, una *Grega*. Antoni Fillol, unes flors i una arqueta del segle XV. Josep Mongrell, un *Mosqueter*. Manuel Sigüenza, una figureta. Ricard Verde Rubio, una sèquia. Josep Vilar, un paisatge amb un jardí i un carretó. Josep Benavent, un tauler amb una dona amb un cànter. Ramon Stolz, una *Vereda*. Francesc Bovi, Enric Navas, Josep Gijón i Rafel Sanchis Arcis, quadres de flors. Gregori Muñoz Dueñas, un pati d'una alqueria amb emparat. Maria Garcia Más, un *Cap de cadell*. Joan Baptista Soler, un *Bust d'espanyola*. Lluís Gilabert, un bust titulat *¡Viva España!*, i Artur Almar, *En l'hosteria*.

³⁰ La relació de la resta dels quadres que se subhastaren i el preu pel qual s'adquiriren seria la següent: un paisatge de Sanchis Tomàs, per 31 pessetes; unes flors de Josep Híjón, per 17; una escultura de Joan Baptista Soler, per 24; un paisatge de Romero, per 51; una *Manola* de Arnedo, per 20; una figura al llapis de Llàcer, per 20; un quadre de Vives, per 16; una escultura de Càmar, per 21; un quadre de Sanchis Arcis, per

propici perquè el Cercle desplegara una intensa activitat, que en alguna ocasió es va traduir en la instal·lació de determinades mostres artístiques d'àmplia convocatòria, com les que es feren per a les de 1895 i 1900.

L'exposició que es va organitzar amb ocasió de la Fira de 1895, va romandre oberta des del 20 de juliol fins el 4 d'agost, sense que en cap moment declinara la concurrència de públic. El saló on es va assentar fou decorat, tal com s'acostumava a fer en els certàmens del Cercle, amb plantes, tapisos i artilugis per enllumenar-la a la nit, encara que s'hagué de desistir de la idea que es tenia en principi de fer que el local s'assemblés a una gruta.³¹

Coneguem per la premsa la relació dels treballs que s'hi exposaren.³² Un retrat de Fortuny, pintat per Agrassot, apareixia en un cavallet en el centre del primer saló de la societat. De Josep Benlliure eren dos aquarel·les que representaven un bust d'un vell i d'un cardenal. Frederic Olària tenia dos florers i un llenç amb un gos i uns gats. Ignasi Pinazo, dos caps, dos estudis de paisatge, un nu, un retrat i una parella amb vestimentes del segle xv. Joan Peiró, un retrat i una rosa. Joaquim Agrassot, dues costureres, un nu, una lleonesa, una "maja" i un cap. Lluís Beüt, una altra lleonesa, un llaurador i un paisatge. Gonçal Salvà, un paisatge. Antoni Fillol, un quadre titulat *Que ve l'enemic*. Pere Ferrer hi exposà un retrat. Artur Almar, un quadret de gènere, una natura morta i un cap de camperol. Francesc Boví, un retrat de Viciano, un cap de vell i dos "majas" pintades sobre sengles taulellets. Josep Mongrell presentà un retrat, una odalisca i una dama de principis del segle. Vicent Borràs Abella, un quadre en què apareixia un retor de poble calfant-se en un braser. Maria Millan, un retrat del general Arolas i una dama. Garcia Más hi tenia un paisatge; Stolz, uns altres dos; Molina, també dos paisatges; Carbonell, uns altres dos i una marina; Benet Leonard, tres marines; Gaztambi-de, una dama i uns mosqueters; Melo de Portugal, dos senyors junt a una llar; Cabedo, tres paisatges i una marina; Font, un cap de manola; Blesa, un grup de Carnestoltes i altre quadret titulat *El Pacte*; Gras, un mercat i l'entrada d'un poble; Herreros, un carrer de Toledo; Muñoz Dueñas, un paisatge i un estudi de jardí; Enric Navas, una vista de les coves de Benimàmet; Ricard Verde, un detall d'un ball i unes fruites; Miquel Sousa, uns cavalls i gossos, uns pensaments i diversos treballs a ploma i a llapis; Juli Peris Brell, l'interior d'un molí i un àrab; Salvador Ferrer, un paisatge, una llauradora i una jueva; Lluís Gasch, uns mosqueters a

cavall; Sanchis, un paisatge; Campos, dos vistes de Santander; Gascó, dos caps; Ramon Ballester, una baraca; Silvestre, una pintura de costums militars titulada *El descans en les avançades*; Josep Vilar, quatre paisatges; Cortés, dos quadres de flors i un estudi de jardí; Benedito, un tros de platja i una aquarel·la; Honorio Romero, una vista de l'Albufera i una altra d'un carrer; Francesc Legua, unes fruites i un cap d'àrab; Ferrando, un tros de jardí; Alonso, un retrat, dos caps d'estudi i un nu; Felip Ballester, dos plats amb fruites i flors; Roig, una marina; Valero, un cap pintat sobre un taulell; Vicent Martínez, un altre cap, i Guillem, una marina. I pel que feia a la secció d'escultura: dos busts de Francesc Boví; el *Poeta dramàtic* de Modest Quilis; un àrab i uns relleus de Joan Baptista Rios; un retrat i un vell sabater de Ricard Causaràs, i unes figures en algeps de Charcot, Pasteur i Cisneros, així com uns caps en fang, fets per Josep Viciano.

De l'exposició organitzada pel Cercle en 1900, també amb ocasió de la Fira, únicament sabem d'ella per la invitació que es va girar als artistes perquè hi presentaren les seues obres.³³

No obstant, les intervencions més significatives del Cercle de Belles Arts per contribuir al major fluïment de la Fira, se centraren especialment en la formació d'algunes cavalcades de caràcter artístic. Hi destacaren les que es feren per a la de 1894, un quadre al·legòric del *Quijote*,³⁴ i l'organitzada per a la de 1896 sota el títol de "Héroes y genios", per la qual la societat va rebre les felicitacions de l'Acadèmia de Sant Carles.³⁵

Un caràcter paregut haurien tingut les mascarades per a les festes de Carnestoltes, com l'organitzada en 1895, *El Bateig*, que obtingué un gran èxit.³⁶

D'esta manera, com a centre d'esbargiment que igualment era, sovint s'hi promogueren distintes i desenfadades funcions artístiques, alegres revetles a imitació de les que es feien a Roma i altres centres artístics, en què els cultivadors de l'art demostraven el seu enginy i bon humor.

La primera d'estes sessions festives es va celebrar poc després d'haver-se obert el Cercle, la nit del 18 de març de 1894, organitzada pels *Pepes* de la societat en obsequi als seus companys. Per a l'ocasió es va habilitar al fons del local una bunyolera valenciana i s'alçà una estrada a l'altre extrem, on va haver-hi música "seriosa" i "burlesca", "prestidigitació humorística", "improvisacions oratòries" i "lectura de poesies impossibles per la seua sublimitat". El festival va culminar amb una "processó apologetica del bunyol", en què

17; un llenç de Miquel Sousa, per 15; un quadre de Soriano, per 50; un altre d'Enric Blai, per 21; un altre d'Esteban, per 11; un altre de Gómez, per 13; una escultura de Gilabert, per 73; un quadre d'Herrera, per 49; un altre de Garcia, per 31; un dibuix de Renau, per 13; un bust d'Eugeni Carbonell, per 31; un quadre de Ricard Verde, per 51; unes flors d'Enric Navas, per 16; una pintura de Pla i Rubio, per 25; un quadre de Marian Garcia, per 70; un altre de Ramon Stolz, per 62; unes flors de Francesc Boví, per 52; un quadre de Juli Pérez, per 24; un altre de Josep Gijón per 21; un altre de Fernández, per 63, i un altre de Gregori Muñoz Dueñas, per 81 (cfr. "Notas artísticas", *Las Provincias*, 28 juny 1898, p. 2; "Notas artísticas", *Las Provincias*, 29 juny 1898, p. 2; *Las Provincias*, 30 juny 1898, p. 2, i "Notas artísticas", *Las Provincias*, 1 juliol 1898, p. 2).

³¹ Cfr. *Las Provincias*, 24 maig 1895, p. 2; "Círculos y sociedades", *Las Provincias*, 9 juny 1895, p. 2; "Círculos y sociedades", *Las Provincias*, 18 juliol 1895, p. 2; *Las Provincias*, 1 agost 1895, p. 2, i "El año 1895 en Valencia", *Las Provincias. Almanaque para 1896*, València, 1895, p. 62.

³² "La Exposición del Circulo de Bellas Artes", *Las Provincias*, 22 juliol 1895, p. 2.

³³ Cfr. "Círculos y sociedades", *Las Provincias*, 21 juny 1900, p. 2.

³⁴ *Las Provincias*, 10 juliol 1894, p. 2.

³⁵ Cfr. *Las Provincias*, 17 juny 1896, p. 2; *Las Provincias*, 10 juliol 1894, p. 2; "La cabalgata de ayer", *Las Provincias*, 1 agost 1896, p. 2, i *Las Provincias*, 6 agost 1896, pp. 1 i 2.

³⁶ Cfr. *Las Provincias*, 25 març 1895, p. 1.

prengueren part els artistes de major inventiva i bon humor. Igualment quedà oberta una "exposició humorística" —una "exposición morrocotuda de obras pictóricas *fin de siècle*", en paraules de *Las Provincias*— en què cridaren l'atenció per la seua "exactitud", segons explicava jocosament el diari: una vista de Bunyol; un quadret titulat *La de San Quintín*, pintat per Ramon Stolz, i un bust d'una odalisca, esculpit per Josep Viciano en una carabassa i adornat amb un collar de tramussos i una guirnalda de ravenisses.³⁷

El mateix caire haurien tingut les revetles i exposicions humorístiques per celebrar la *nit de Sant Joan*,³⁸ així com les que es verificaren la nit del 28 de desembre, les revetles d'*Innocents*,³⁹ on els artistes del Cercle, tant per els objectes que exposaven, com per la decoració del local, es preuaven de la seua imaginació.

Interessants haurien sigut també les revetles de divulgació que en certes ocasions es dedicaren en el Cercle a alguns mestres de l'art, les quals solien completar-

s'hi amb mostres artístiques relacionades. Així, per a una conferència que la nit del 16 d'octubre de 1898 va impartir Enric Blai sobre Rembrandt, i que a petició d'alguns socis va repetir l'endemà, es va poder veure una exposició d'aiguaforts de l'artista holandès.⁴⁰ En la sessió commemorativa que la societat féu del tercer centenari de Velázquez el 6 de juny de 1899, el professor de l'Acadèmia de Sant Carles, Rafel Doménech, va llegir un treball sobre l'ambient artístic de l'Espanya del segle XVII, i quedà disposada una exposició, en la testera del saló principal, de reproduccions d'obres del mestre, entre les que figuraven còpies de Francesc Domingo, Joaquim Sorolla, Emili Sala i Joaquim Agravat.⁴¹

Per últim, i pel que respecta a la tasca del Cercle per divulgar el patrimoni històric i artístic valencià, cabria també mencionar les diferents excursions que s'organitzaren, com la que es féu a Morvedre a l'hivern de 1899.⁴²

³⁷ Cfr. *Las Provincias*, 19 març 1894, p. 1, i "Círculo de Bellas Artes", *Las Provincias*, 20 març 1894, p. 2.

³⁸ Cfr. *Las Provincias*, 15 maig 1894, p. 2; 18 maig 1894, p. 2; 31 maig 1894, p. 2; 6 juny 1894, p. 2; 24 juny 1894, p. 2, i *Las Provincias*, 24 maig 1895, p. 2.

Encara que no coneguem el contingut complet de tals exposicions, una idea sobre l'índole dels objectes que en ella figuraren ens la proporciona la premsa (*Las Provincias*, 23 juny 1894, p. 2) en enumerar els que s'exhibien en la seua "magnífica instalación de antigüedades", referint-se a la celebrada en la nit de Sant Joan de 1894:

"...un pergamino de la época de los Reyes Católicos, en el cual se lee un fragmento del libro de Job; proyecto de estatua del astrónomo D. Mariano del Castillo, que debía colocarse en el monumento que ha de levantarse en Zaragoza; estatua del dios Pau encontrada en la acrópolis de Atenas; tapiz del siglo xv con el retrato del gigante Goliat; un fragmento del consulat del Mar; uno de los doce pares de Francia; trompeta del siglo XIII, con la que se publicó la ley del embudo; candel con el cual fue aporreado don Quijote por el arriero en la famosa venta y otros de gran sabor clásico".

³⁹ Cfr. *Las Provincias*, 28 desembre 1895, p. 2, i "Círculos y sociedades", *Las Provincias*, 29 desembre 1895, p. 2.

⁴⁰ Cfr. "Notas artísticas", *Las Provincias*, 17 octubre 1898, p. 2, i "Círculos y Sociedades", *Las Provincias*, 18 octubre 1898, p. 2.

⁴¹ "Círculos y sociedades", *Las Provincias*, 6 juny 1899, p. 1, i "Círculo de Bellas-Artes", *Las Provincias*, 7 juny 1899, p. 2.

⁴² Cfr. *Las Provincias*, 16 gener 1899, p. 2.